

Ustanovitev novomeške gimnazije

(Iz knjige Ivana Vrhovca Zgodovina Novega Mesta, Matica slovenska v Ljubljani 1891, str. 244-248)

Ko se je govorilo o revii, v katero je gazilo Novo Mesto iz več vzrokov vedno globočeje, reklo se je tudi, kako so Novomeščani moledovali pri cesarju Karolu VI, in njegovi naslednici Mariji Tereziji, naj jim za božjo voljo kako pomaga, sicer jim ne bo prebijati. Cesarica, ki je rada ustrezala prošnjam svojih podložnikov, v kolikor ji je bilo mogoče, je poslala. l. 1744 Novomeščanom deželnega vicedoma, grofa Orzona. Ta jim je vdihnil dobro misel, češ, prosijo naj za gimnazijo. To so Novomeščani tudi storili ter v prošnji do cesarice v velicih potezah opisali zgodovino in tudi revo novomeško. Pomagano pa bi jim bilo, so dejali, če bi jim cesarica osnovala v frančiškanskem samostanu javne »latinske šole«, to se pravi gimnazijo. Obili dijaki bi povživali poljske pridelke, ki jih mesto sedaj ne more spečavati v denar, vrhu tega bi si prislužil marsikateri meščan in marsikatera uboga vdova svoj kruhek, ker bi jemala dijake v stanovanje. Pomagano bo meščanom z javno šolo že zato, ker jim ne bo treba pošiljali svojih otrók in ž njimi svojega denarja v daljne tuje kraje. Stroški za otroke so veliki; že v nekaterih letih si bodo meščani opomogli, če bodo imeli šolo doma. Hiše se ne bodo več opuščale in posipale, in z lehka bodo izpolnovali davkoplačevalci svoje državljanske dolžnosti.

Zaželjena šola pa ne bo v korist samo Novomeščanom, ampak (ker se bo poučevala v nji nemščina) tudi vsem Hrvatom, od katerih je Novo Mesto oddaljeno le par ur. Tudi tem ne bo treba pošiljati svojih otrók v tuje šole; prihranili si bodo oboji veliko.

Cesarica naj toraj osnuje v novomeškem frančiškanskem samostanu gimnazijo, v kateri bodo frančiškani poučevali proti majhni odškodnini, ki jim jo bodo meščani plačevali.

Cesarica se ni protivila izpolniti te prošnje, le zahtevala je, stvari naj tako uredé, da gimnazija ne bo države nič stala. Če hočejo meščani plačevati frančiškanom toliko, kolikor bodo zahtevali, potem ni nobene zavere.

A za šolo kaj potrošiti niso bili meščani nič kaj pri volji. Že leto poprej (l. 1744.) so se pogajali s frančiškani ter jim obljubili 300 gld. priboljška za njihov trud, a ker so hoteli plačevati ta znesek ne v gotovini, ampak v blagu, so se pogajanja razbila. Previdni frančiškani so jim odgovorili, da imajo blaga sami dovolj, manjka pa jim denarja, ki jim je za obilo njihove potrebe v cerkvi in samostanu neizogibno potreben. Kar potrebujejo hrane, dajó jim je dobrotljive roke pobožnih vernikov same, denarja pa ne morejo dobiti : celò maše jim plačujejo ljudje le v blagu.

A ravno tako tesna je bila tudi Novomeščanom za denar, zato se niso mogli s frančiškani pobotati.

Videti je bilo, da pri najboljši volji milostljive cesarice meščani ne bodo dobili gimnazije, kajti 300 gld. na leto utrpeli se jim je rdelo popolnoma nemogoče. Obrnili so se še jedenkrat do cesarice ; razložili so ji, kako bi bilo mogoče dobiti teh 300 gld., da ne bi bolelo ne njih, ne države ; cesaričina milost naj jim namreč dovoli pobirati za nekoliko povišano mostnino (Brikkenpfennig). Toliko bo povišek že vrgel, da bodo mogli plačevati ž njim oo. frančiškane.

A Novomeščani bi v tej dôbi skoraj ne bili mogli nasvetovati bolj nesrečne stvari. Ravno ta čas so si po cesarskih pisarnah ubijali glave, kakó bi odpravili — najrajše vse —

cestovine in mostovine. Nasvet Novomeščanov se je zdel korak nazaj. Vlada jim niti odgovorila ni.

Novomeščani so se spametili ter jeli ugibati, kako bi mogli vzdržati gimnazijo s s v o j i m i novci. V ta namen so sklicali 21. majnika 1745. slovesno sejo na rotovž. V njej so se dogovorili s frančiškani tako-le:

- a) Vsakdo, meščan ali nemeščan, ki stanuje v mestu ali zunaj mesta, bo plačeval vsacega novega leta dan po 2 gld. šolnine od vsacega v gimnazijo pošiljanega otroka.
- b) Dijaki bodo morali biti v stanovanju in na hrani v mestu in ne zunaj mesta, toraj ne n. pr. v Kandiji ; dijakov po stanovanjih zunaj mesta frančiškani ne bodo sprejemali v šolo.
- c) Tisti, ki bodo imeli dijake na hrani, bodo plačevali v mestno blagajnico od vsacega po 3 gld. na leto, oni pa, ki jih bodo sprejemali le v stanovanje, pa samo po 15 grošev.
- d) Ti doneski se bodo plačevali tako dolgo, dokler mesto ne bo dobilo povekšane mostnine (v katero so Novomeščani še vedno upali) ali sicer kak dohodek, ki jim bo odvzel skrb za gimnazijo z ramen. Seveda, ko bi se število dijakov zelò pomnožilo, znižal bi se tudi v primeri letni donesek, narobe pa povekšal, če bi se skrčilo.
- e) Povekšal se bo nekoliko lahko tudi obrtnijski davek vsem obrtnikom, ki bodo imeli dobiček od gimnazije, zlasti mesarjem, pekom in krčmarjem itd.

Ali tega dogovora Marija Terezija ni hotela potrditi, ker je bil ta način plačevanja najbrž vendar le preveč dvomljiv.

Sedaj ni kazalo družega, kakor da so se Novomeščani izrekli brez daljših in nepotrebnih besedij plačevati za gimnazijski pouk po 300 gld. na leto.

V tem smislu so se obrnili s prošnjo na Dunaj.

Cesarica je poslala provincijalu Žigi Škrpinu poziv, naj se izreče o tej prošnji. Lé-ta se je izjavil v dveh poročilih (od 8. januarija in 9. marcija 1746) za osnovo nameravane šole.

Tudi ko so višje gosposke vprašale tadanjega prošta pl. Erberga, kaj méni o ustanovitvi gimnazije, priporočal jo je z vsemi močmi ; odločno pa je bil tudi on proti povišani mostovini.

S tem so bili vsi potrebni dogovori storjeni; in cesarica je naročila 6. maja 1. 1746. provincijalu, naj napravi z mestnim zborom pismeno pogodbo gledé odškodnine, ki so jo frančiškanom obljubili za pouk. Dostavila pa je, da se zavaljo šole število frančiškanov nikakor ne sme pomnožiti. Kmalu za tem, 8. avgusta, je podpisala važno listino, s katero je dala novomeški gimnaziji pravico javnosti.

Zapovedana pismena pogodba je bila storjena v Ljubljani v pričo deželnega vicedoma 27. avgusta 1746 l. Obsegala je naslednje točke:

I.

Frančiškanski red se zaveže preskrbljevati pouk šest-razredne gimnazije s tremi učitelji in jednem vodjo ali prefektom, in sicer tako, da bodo mogli prehajati novomeški dijaki k očetom jezuitom v Ljubljani, ljubljanski pa na novomeško gimnazijo. Dalje obljubijo mladino vežbati : »in Christlielier Lehr und andern erforderlichen Geschicklichkeiten«. Gimnazija naj se prične takoj po vseh svetih.

II.

Mestno starejšinstvo in vse meščanstvo prevzame dolžnost, sezidati šolsko poslopje na priličnem kraju in ne daleč od samostana, na Fričkovern zemljišču zraven frančiškanske

cerkve, iz gimnazije na kór te cerkve pa narediti pokrit hodnik. Vzdrževanje gimnazije in hodnika naložé meščani sebi.

III.

Kot priboljšek za pouk in kot odškodnino za potrebne knjige, drva, papir in druge šolske potrebe se starejšinstvo zaveže plačevati po 300 gld. na leto in to v štirih letnih obrokih, vsak kvaterni petek po 75 gld., vrhu tega pa še pošiljati učiteljem vsak teden po 12 funtov mesa v samostan, razven onih tednov, ko se frančiškani postijo.

Ker je bilo starejšinstvo tedanjega časa znano kot nezanesljiv plačnik, izgovorili so si frančiškani, da se smejo vpisati na dohodke mestne mitnine, iz katerih se jim je plačevalo že sicer po 62 goldinarjev na leto.

Vedno previdni in spekulativni Novomeščani so dodali temu pogoju še dostavek : »Če bi se pa prigodilo danes ali jutri, prej zdi slej, da bi se kak dobrotnik našel, ali ko bi kdo šolo celó fundiral (to se pravi : táko glavnico naložil zanjo, da bi se iz njenih obrestij plačevati mogel obljubljeni priboljšek), ali če bi so šole nehale, potem bi Novomeščani ne bili dolžni več frančiškanom niti plačevati dogovorjenih 300 gld., niti jim pošiljati obljubljenega mesa v samostan.«

IV.

Meščanje se dalje zavežejo, frančiškanom nikdar ne jemati pravice do poučevanja in je nikdar ne oddati kakemu družemu duhovskemu redu ; še celò narobe : postavljali se bodo z vsemi močmi po robu, če bi se hotel nastaniti kak nov red v mestu.

V. in slednjič

si meščani izgovoré, da se mora vsako šolsko leto pričeti s péto sveto mašo za cesarsko rodovino, zlasti pa za Marijo Terezijo, ki je milostno dovolila gimnazijo. To sv. opravilo je brezplačno. Prihajati pa mora k njemu vse starejšinstvo in vse meščanstvo.

To pogodbo je potrdil 17. septembra 1746. deželni vicedom.

Za ustanovitev gimnazije sta si pridobila največ zaslug tedanji mestni sodnik Polec in provincijal Skrpin.

Kmalu zatem je poslala cesarska pisarna tudi važno listino, s katero je zagotovila novi gimnaziji vse pravice, posebnosti, prostosti, s kratka vse privilegije, k i so j i h vživale tačas druge gimnazije v Avstri i . T i šolski privilegiji so bili jako stari ter so segali v nekaterih določilih celo v dobo Friderika I. Rudečebradega, k i je podelil latinskim šolam l. 1158. posebne pravice.

Najimenoitnejša pravica novomeške gimnazije je bila pač ta, da se v šolske stvari ni smela vtikati nobena oblast, niti posvetna, niti duhovska. Predstojnik gimnazije, »Praefectus« zvan, je bil neomejen vladar v šoli. Za vse, kar so dijaki počenjali, so b i l i i odgovorni le njemu. Še tedaj celo, ko so po mestu razgrajali in ne pustili ljudij v miru, jih n i smel prijeti mestni sodnik ali njegovi stražniki, ampak oglasiti mu je bilo poredneže prefektu, ki jih je kaznoval, kakor se je njemu prav zdelo.

Djali smo že, da je bila ljubljanska jezuitska gimnazija vzgled tudi za novo osnovano novomeško. Tu so učili vse iste predmete, kakor tam, le grščino so črtali, češ, da so skušnjo dokazale, kako nepotreben je ta trud, mesto tega naj se podučuje v aritmetiki, zemljepisji in pravopisji. Glede discipline i n drugih šolskih stvarij pa so se frančiškani postavili, kakor se mi vidi, popolnoma na svoje noge.